

Dr. Saal van Zwanenberg Stichting

JOOST SCHUDEL

In de loop van 2014 is de Dr. Saal van Zwanenberg Stichting bestuurlijk ondergebracht bij de KHMW. Deze stichting, opgericht in 1964, heeft door de jaren heen het wetenschappelijk onderzoek naar nieuwe geneesmiddelen gestimuleerd door middel van het uitloven van prijzen en het verlenen van stipendia aan wetenschappers en studenten. De stichting is vernoemd naar een man die één van de grondleggers van het Nederlandse bedrijfsleven, de oprichter van Organon en de voorvader van het latere AKZO was.

Salomon van Zwanenberg werd in 1889 in Oss geboren als de oudste zoon (en tweede van elf kinderen) in het gezin van Arnold van Zwanenberg, een Joodse veehandelaar van de derde generatie, die kort daarvoor ook een exportslachterij voor de Engelse markt (vooral voor bacon) was begonnen. Diens grootvader Abraham Nathanzoon, afkomstig uit het dorp Schwanenberg bij Erkelenz (Duitsland), had in 1811 (onder het Franse bestuur) voor hemzelf en zijn gezin de familienaam “Van Zwanenberg” aangenomen. In de jaren 1890-1910 groeide het exportbedrijf sterk, mede door de oprichting van diverse nevenbedrijfjes zoals een darmzouterij, een vetsmelterij, een borstelfabriek en later een ijsfabriek. In 1910 werd de firma “Zwanenberg” opgericht, een naamloze vennootschap met uitsluitend familieleden als aandeelhouders.

Inmiddels was Salomon (verder altijd Saal genoemd), die, na het doorlopen van de 3-jarige HBS in Den Bosch, op last van zijn vader onderop in het bedrijf was begonnen, opgeklommen tot procuratiehouder. Hij trouwde in 1912 met Netty van Gelder, dochter van een Joodse

Saal van Zwanenberg "de ongekroonde (worst)koning"

juwelier uit Den Haag; uit dit huwelijk werden twee dochters geboren: Kittie in 1913 en Irene in 1915. Kittie werd arts en Irene biologe. Saal van Zwanenberg heeft altijd volgehouden dat zijn echtgenote door de jaren heen zijn beste raadgever (en criticus) was; wie hem (en haar) van nabij heeft meegemaakt kan dat beamen. Saal was een harde en gedisciplineerde werker, met een scherp verstand, een fabelachtig geheugen en een groot inzicht in cijfers. Zijn hang naar kennis was even groot als zijn respect voor de wetenschap en haar beoefenaren. Deze instelling en zijn overtuiging dat de vele dierlijke organen, die steeds bij het slachtafval terecht kwamen wellicht beter benut konden worden, brachten hem er al in 1922 (een

jaar nadat hij de leiding van het bedrijf had overgenomen) toe om samen met een bevriend adviseur Dr. Jacques van Oss en de kort tevoren in Amsterdam benoemde hoogleraar farmacologie Prof. Ernst Laqueur een nieuwe onderneming voor te bereiden.

Zo ontstond in 1923 Organon, “een (naamloze) vennootschap ter bereiding van orgaanpreparaten op wetenschappelijke grondslag”. Met Van Zwanenberg, Van Oss en Laqueur als aandeelhouders werd begonnen in een klein laboratorium boven de slachterij. In de jaren daarna kwam de jonge onderneming onder de wetenschappelijke leiding van Laqueur en de zakelijke van Saal van Zwanenberg geleidelijk tot bloei: vooral de hormoonpreparaten, eerst insuline, later ook geslachtshormonen en vervolgens vitamines zetten Organon in de jaren '20 en '30 nadrukkelijk op de kaart als wetenschappelijk georiënteerd farmaceutisch bedrijf. De endocrinologie kwam in die jaren als tak van wetenschap tot verdere ontwikkeling, onder meer door de ontdekking van de hormonen van de hypofyse en de bijnierschors. Bovendien trad al in 1926 Dr. Marius Tausk, de latere hoogleraar endocrinologie in Utrecht, als directeur in dienst bij Organon. Toch moest de winst van Zwanenbergs vleesfabriek de aanloopverliezen van Organon nog vele jaren compenseren. Vanaf 1930 ging de ontwikkeling van Organon ook internationaal voorspoedig: er kwamen diverse buitenlandse vestigingen en het ene na het andere preparaat kwam op de markt, ondersteund met uitgebreide scholing van artsen en apothekers door de eigen wetenschappelijke staf.

Intussen betrok de politieke hemel in Europa doordat Adolf Hitler in 1933 in Duitsland aan de macht kwam. Saal van Zwanenberg beseftte als geen ander de kwetsbaarheid van een bedrijf met Joodse eigenaren en veel Joodse medewerkers. Hij stootte de zakelijke belangen in Duitsland af en bereidde bijtijds een beheers-

constructie van de vennootschappen voor, waarbij de formele zeggenschap buiten Europa kon worden geplaatst. Ook trof hij maatregelen zodat de fabricage van alle geneesmiddelen door de Britse vestiging van Organon kon worden overgenomen. Intussen was hij in de crisisjaren door de Nederlandse regering persoonlijk belast met het toezicht op de productie en distributie van vlees; mede hierdoor werd hij door de opkomende NSB als volksgevaarlijk aangeduid en bedreigd. Toen uiteindelijk in 1940 datgene gebeurde wat hij had voorzien wist hij zich met zijn gezin en een deel van zijn familie op wonderbaarlijke wijze in veiligheid te brengen. De bevriende gezant van Uruguay in Den Haag verschaftte het hele gezelschap bijtijds diplomatieke paspoorten en nam hen mee in de laatste diplomatenrein die in juli 1940 bezet gebied mocht verlaten. Via Zwitserland, Spanje en het neutrale Portugal bereikte het gezin Van Zwanenberg (inclusief twee schoonzoons) in september 1940 Engeland, waar Saal onmiddellijk de regie van de Britse dochterbedrijven overnam. Tijdens de oorlogsjaren werd het huis van hem en zijn vrouw Netty een waar toevluchtsoord voor uitgeweken Nederlanders (vooral militairen) en hielden zij zich intensief bezig met het inzamelen van goederen voor bezet gebied en voor geïnterneerde Joden in het bijzonder. Hun dochters en schoonzoons waren intussen werkzaam in de strijdkrachten respectievelijk de gezondheidszorg.

Direct na de bevrijding ging Saal van Zwanenberg terug naar Oss, waar Dr. Tausk had mogen blijven, zij het onder een door de bezetter aangewezen “Verwalter”. Teneinde na de oorlog de bedrijven opnieuw te laten floreren besloten de aandeelhouders (toen nog voornamelijk familieleden) om Zwanenberg en Organon om te vormen tot een open N.V. en de aandelen naar de beurs te brengen. En zo geschiedde in 1947. Inmiddels was de medeoprichter van Organon, Ernst Laqueur, eerder dat jaar overleden.

Bezoek van HM Koningin Juliana aan de nieuwe research afdeling van Organon in Oss in juli 1961

In de jaren 1947-1962 groeide vooral Organon explosief, met de ontwikkeling van één der eerste orale anticonceptiva (“de pil”) als hoogtepunt, en werd Zwanenberg-Organon een toonaangevende Nederlandse onderneming, die in 1953 het predicaat “koninklijk” verwierf. Saal van Zwanenberg zelf ontpopte zich tot een ware “captain of industry”, maar behield zijn feilloze oog voor details en zijn “human interest”. Hij was recht door zee en strikt loyaal. Een vriend was een vriend, door dik en dun, maar wie hem bedroog had afgedaan. Zijn persoonlijke netwerk omvatte vele en uiteenlopende vrienden, zoals Louis Beel, Jan de Quay, Frans Otten, Frans van ’t Sant, Prins Bernhard maar ook bisschop Bekkers. De meeste van hen werden regelmatig thuis onthaald. Hij ontving door de jaren heen diverse onderscheidingen en eerbewijzen, onder meer was hij Commandeur van Oranje Nassau, Ridder van de Nederlandse Leeuw en Ridder in de Pius-Orde. Op zijn 65e verjaardag benoemde het gemeentebestuur

van Oss hem tot Ereburger en een jaar later (in 1955) verleende de Rijksuniversiteit Utrecht hem een Eredoctoraat in de Geneeskunde. Dit laatste eerbewijs was voor deze leergierige Jood, die graag medicijnen had willen studeren, maar door afkomst en lotsbestemming ondernemer (naar eigen zeggen “koopman”) werd, zonder twijfel de meest eervolle van alle... Hij trad terug als president van de Raad van Bestuur in 1962 en droeg de leiding over aan Guup Kraijenhoff, die al sinds de oorlog bij Organon werkte en die Saal zorgvuldig had uitgekozen. Hij maakte de verdere expansie van de multinational nog mee, eerst tot Koninklijke Zout-Organon en daarna tot AKZO, alvorens hij in 1974 op 84-jarige leeftijd overleed.

Prof. dr. W.J. Schudel, oud-hoogleraar klinische en sociale psychiatrie, is lid van het bestuur van de Dr. Saal van Zwanenberg Stichting en kleinzoon van Saal van Zwanenberg.